

students with profound visual impairment.

It is emphasized that the ideological nature of project activities within an inclusive and adapted environment is represented by the multi-level nature of the specific positionality of practical activities.

The definition of the phenomenon of project activities at the subject level is represented as a holistic pedagogical system based on a didactic-adapted framework for the functioning of an inclusive environment, through the interaction of all participants in the educational process and the transformation of educational conditions into those that are closer to reality.

A theoretical projection of the practical significance of project activities for developing financial literacy in high school students with profound visual impairment is presented.

Axiological dimensions of project activities are designed to focus on forming financial literacy in high school students with profound visual impairment.

It is concluded that the tools of the project method enable the development of vital skills and abilities, thanks to the modeling of everyday financial transactions, which closely resemble real-world conditions. It is noted that such a format of educational cooperation enables compensation for the physical limitations of the visual analyzer, given the auditory and tactile orientation of the learning process.

Keywords: project activities, inclusive educational environment,, high school students with profound visual impairment, didactically adapted tools, financial literacy, special educator.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2025.49.08>

УДК: 376-056.246(092)(477)

О. В. Козинець

o.v.kozynets@npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6325-4783>

Д. В. Ткаченко

24fsio.d.tkachenko@std.udu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0001-2273-9813>

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛОГОПЕДІЇ В ПЕРСОНАЛІЯХ: ЛІЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА СМІРНОВА

У статті здійснено системний аналіз життєвого та науково-педагогічного шляху Лілії Олександрівни Смирнкової — однієї з провідних постатей української логопедії другої половини ХХ століття. На основі архівних джерел, спогадів колег та наукових публікацій уперше відтворено біографічний та професійний шлях ученої, визначено основні етапи її діяльності: від практичної роботи в школі для дітей із порушеннями мовлення до багаторічного викладання у Київському державному педагогічному інституті імені О. М. Горького. Розкрито внесок Л. О. Смирнкової у розвиток методик логопедичної роботи, зокрема в галузі діагностики порушень мовлення, удосконалення форм і засобів навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, розробки практичних матеріалів для логопедів. Особливу увагу приділено її посібнику, написаному у співавторстві з М. А. Савченко «Виправлення вад вимови в учнів молодшого шкільного віку» (1969 р.), який став першим систематизованим українськомовним методичним виданням у галузі логопедії та мав значний вплив на формування вітчизняної логопедичної школи. Показано педагогічні й особистісні риси науковиці, яка поєднувала високий професіоналізм із людяністю, інтуїцією та творчим підходом до дітей.

Автори статті обґрунтовують наукову й історико-педагогічну цінність вивчення спадщини Л. О. Смирнкової для сучасної спеціальної освіти, визначають напрями подальших досліджень, пов'язаних із осмисленням її наукових праць і методичних ідей, актуальних для підготовки логопедів сьогодні.

Ключові слова: історія логопедії; українська спеціальна освіта; дефектологія; мовленнєві порушення; корекційна педагогіка; методика логопедичної роботи; історико-педагогічний аналіз; наукова спадщина; інклюзивна освіта, КДПІ імені М. Горького.

Постановка проблеми. Постаті, які залишають помітний слід в історії спеціальної освіти,

вирізняються служінням спеціальній освіті та глибоким розумінням проблем дітей з особливими освітніми потребами. Значної уваги заслуговують дослідження науковців у галузі спеціальної освіти середини ХХ — початку ХХІ століття. Вивчення та осмислення наукового доробку провідних учених сприяє розвитку та удосконаленню сучасної системи спеціальної та інклюзивної освіти. Звернення до праць дослідників цього періоду дає змогу простежити генезис проблем розвитку освітньої системи та знайти шляхи їхнього подальшого удосконалення та свідчить про вагомий потенціал і високий рівень сучасної науки.

У зв'язку з цим дослідження та ґрунтовний аналіз наукових праць учених середини ХХ ст. в галузі корекційної педагогіки, зокрема в такому її важливому напрямі, як логопедія, залишається актуальним. Життєвий шлях Л. О. Смирнової відображає складні соціальні процеси повоєнної доби після Другої світової війни, розкриває базові підходи до формування логопедії як галузі спеціальної освіти та висвітлює методики навчання дітей з порушеннями мовлення того часу, актуальні й зараз. При цьому сама Л.О. Смирнова ніколи не розглядала себе в ролі виняткової особистості, натомість кожна лінійка архівних даних і спогадів колег свідчить про її вагомий внесок у становлення української логопедії.

Аналіз досліджень і публікацій. Звернення до періоду 1930-2000 рр. значною мірою зумовлене тим, що в цей час відбувався інтенсивний пошук оригінальних теоретичних та методичних засад, спрямованих на забезпечення діагностики, запобігання та корекції порушень розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку в Україні, підготовки корекційних педагогів. Зокрема, розроблялися нові напрями та підходи до роботи в галузі вітчизняної корекційної освіти. Т. Берник, Віт. Бондар, Н. Єфіменко, Н. Климко, О. Козинець, Ж. Ковальчук, С. Корнєв, Є. Ліндіна, О. Потапенко, М. Супрун, С. Таранченко, С. Федоренко, В. Шевченко та ін., висвітлюючи діяльність Р. Боскіс, А. Гольдберг, О. Голіченко, О. Дячкова, І. Єременка, С. Заплатної, С. Зикова, Р. Краєвського, І. Моргуліса, М. Савченко, І. Сікорського, І. Соколянського, Є. Соботович, О. Теплицької, О. Щербини, М. Ярмаченка та ін., звертають увагу на вагомий внесок вчених згаданого періоду в розвиток вітчизняної корекційної педагогіки та спеціальної психології. Вивчення спадщини минулого сприяє осмисленню теоретико-методологічних засад становлення та розвитку спеціальної освіти упродовж тривалого часу. Високий інтерес науковців до спадщини цих вчених пов'язаний із прагненням дослідників знайти шляхи розв'язання нагальних дискусійних проблем у світлі сучасної науки та повернути в українську спеціальну освіту надбаня минулого в галузі спеціальної освіти, які не були висвітлені раніше.

Мета статті — здійснити систематизацію та аналіз науково-педагогічного внеску Л. О. Смирнової в розвиток української логопедії та окреслити основні етапи й напрями її професійної діяльності; здійснити періодизацію життєвого та наукового шляху вченої.

Виклад матеріалу дослідження. Ґрунтовне дослідження науково-педагогічної спадщини Л. О. Смирнової раніше не здійснювалося. Недостатнє вивчення цього питання та багатовекторність її педагогічного досвіду й наукової діяльності, значущість наукових напрацювань для сучасної теорії й практики навчання та виховання дітей із порушеннями мовлення зумовили вибір цієї теми. При написанні статті було використано матеріали з особової справи Лілії Олександрівни Смирнової з архіву Українського Державного університету імені Михайла Драгоманова, Київського міського архіву, а також бесіди з колегами, які працювали з вченою, так як інших джерел про життєвий та науковий шлях вкрай мало.

Народилася Лілія Олександрівна Смирнова 27 січня 1935 року в місті Енгельс Саратовської області (РРФСР). Батько, Смирнов Олександр Іванович, довгий час працював доцентом в Українській сільськогосподарській академії, був відмінним спеціалістом по тваринництву на кафедрі зоології. Він дуже обожнював свою родину та за згадками самої Лілії Олександрівни, саме батько в її житті займав вагоме місце і був прикладом для наслідування. Мати, Кирилкіна Валентина Архипівна, певний час працювала старшим економістом в Центральному статистичному управлінні УРСР та опікувалася вихованням дітей. Адже окрім Лілії, в родині була ще одна донька Людмила та брат Владислав [1].

У 1937 році родина змінила місце проживання, переїхавши з Енгельса до Воронежа, де батько продовжив працювати у сфері сільського господарства. Початок Другої світової війни болісно позначився на сім'ї: в 1941 р. батька призвали до Червоної армії. Проте в 1944 р. з великою надією на краще життя вся родина переїхала до України, обравши для свого подальшого проживання місто Київ. У суворій повоєнній атмосфері Лілія Олександрівна швидко дорослішала, встигнувши до 1950 року завершити сім класів, а 1953 року отримати середню освіту у школі №51 міста Києва [1, 3].

Після закінчення школи одразу в 1954 році почала працювати старшою піонервожатою в

дитячому будинку №9 та вихователькою в дитячому садочку №27 м. Києва. У 1955-56 рр. навчалася в школі ФЗУ (фабрично-заводського учнівства) при кондитерській фабриці імені Карла Маркса в Києві, а після закінчення школи ФЗУ працювала на фабриці в кондитерсько-шоколадному цеху. Також у 1956 році, за путівкою Комсомолу, збирала врожай на цілинних землях, що було дуже поширеною практикою тих часів [3].

У 1957 році вступила до Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького на відділення спеціальної педагогіки педагогічного факультету. У повоєнні часи спеціальна педагогіка була не надто розгалужена на галузі як сьогодні, дуже бракувало фахівців цієї галузі за всіма нозологіями. Архівні документи свідчать, що Л. О. Смирнова завершила інститут в 1962 році й здобула кваліфікацію «Учитель початкових класів масової школи. Учитель-дефектолог». Кваліфікацію «Логопед» у дипломах тоді ще писали, проте вже в ті часи формувалися основні засади підготовки фахівців для роботи з дітьми, які мали мовленнєві порушення [1].

З 1962 по 1963 рр. Л. О. Смирнова працювала вчителем-логопедом у школі-інтернаті для дітей з тяжкими порушеннями мовлення у місті Василькові. Цей період став для неї гарним викликом, адже дефіцит методичної бази та недостатня кількість дидактичних матеріалів вимагали практично щоденних експериментів з корекційними прийомами та необхідність постійно створювати власний дидактичний матеріал [1, 2].

У вересні 1964 року Лілію Олександрівну перевели на посаду старшого лаборанта при кафедрі дефектології КДПІ імені О. М. Горького, яка й стала підґрунтям для наукового пошуку вченої в галузі логопедії в перспективі [2, с.180].

Подальші архівні записи свідчать про переведення Л. О. Смирнової у 1964/1965 навчальному році на посаду асистента викладача кафедри сурдопедагогіки, фокусуючи увагу на вивченні слухових порушень та специфіки навчання учнів з порушеннями слуху, мовлення та інтелекту. На цій посаді вчена працювала до 1969 року. [3].

На початку 1969 року Л. О. Смирнову переобрали на посаду старшого викладача кафедри сурдопедагогіки й логопедії, а в жовтні 1969 року вона вступила до цільової аспірантури при кафедрі сурдопедагогіки й логопедії, яку закінчила в 1972 році [1].

У другій половині 1960-х рр., коли Л. О. Смирнова почала викладати на кафедрі, поступово сформувався окремий курс для студентів «Логопедія». І вона стала продовжувачем традицій Р. Краєвського, читаючи студентам кафедри разом з іншими колегами курс «Логопедії» [13].

28 лютого 1974 року Лілія Олександрівна в Москві захистила кандидатську дисертації (Диплом МПД 006456 від 10 липня 1974 року). Тема дисертації — «Порушення розуміння мовлення в розумово відсталих школярів молодших класів» була обрана не випадково, адже її тогочасні дослідження стосувалися порушень розуміння мовлення у школярів молодшого віку з порушенням мовлення та інтелектуальними порушеннями [1]. Це відобразилося і в авторефераті, виданому в 1973 р, і в низці статей початку 1970-х років, оскільки ці наукові праці були написані на базі набутого досвіду у школі для дітей з порушеннями мовлення. Тому й матеріали публікацій були практично орієнтованими [2, с.180].

З 1972 по 1974 рік Л. О. Смирнова працювала старшим викладачем кафедри сурдопедагогіки та логопедії, а з 1974 року, після захисту кандидатської дисертації, була переведена спочатку на в.о. посаду доцента кафедри сурдопедагогіки та логопедії, а 1978 року — на посаду доцента кафедри сурдопедагогіки та логопедії, яку обіймала до 2000 року [1].

Подальші публікації доповнили теоретичну та методичну базу. Доцент Гопіченко Олена Марківна виокремлює важливе значення книги «Виправлення вад вимови в учнів молодшого шкільного віку», яку 1969-го випустили М. А. Савченко й Л. О. Смирнова. Поява цієї праці мала довготривалі наслідки: логопеди шкіл і дошкільних закладів отримали конкретні орієнтири, які дозволяли організувати корекційно-розвивальну роботу з дітьми з порушеннями мовлення [13].

Важливо, що книга була написана українською мовою, враховувала фонетичні й фонематичні особливості саме української мови. Це дало можливість підбирати завдання для постановки проблемних звуків, формувати лексичний матеріал з урахуванням українських реалій. Ще одна деталізація полягає в тому, що автори включили методичні поради й зразки навчального матеріалу, завдяки чому посібник став фактично «настільною книгою» практичних логопедів [12].

Зі слів О. М. Гопіченко, на початку 1970-х років це був майже єдиний українськомовний

методичний посібник у галузі, (після книги Р. Г. Краєвського «Порушення мови та їх усунення» (1960) — другий українською) і його справедливо називали новаторським. Особиста участь Л. О. Смирнової у створенні цього видання закріпила за нею репутацію авторитетного фахівця [13].

Проте сфера досліджень Лілії Олександрівни виходила за межі суто фонетичних проблем. Архівні дані свідчать, що в 70–80-ті роки вона опублікувала кілька статей, присвячених діагностиці порушень імпресивного мовлення, проблемі заїкання, а також ролі технічних засобів навчання в процесі формування мовлення. Її порівняльні аналізи, де вона випробовувала різні форми занять (від традиційних кабінетних до ігрових із застосуванням аудіозаписів), підштовхували колег до активного осучаснення викладацької і дослідницької практики. Звичайно, на кафедрі сурдопедагогіки й логопедії не завжди були достатні технічні можливості, однак Л. О. Смирнова ініціювала закупівлю магнітофонів і впровадження нових моделей співпраці з дітьми, зокрема відпрацьовувала способи колективних прослуховувань і аналізу власного мовлення учнів [13].

Одночасно вона ніколи не полишала науково-методичної діяльності. В особовій справі вченої зазначено, що з другої половини 1970-х до кінця 1980-х Л.О. Смирнова написала або брала участь в укладанні як мінімум 5–6 посібників з методичних рекомендацій, писала наукові публікації з тих актуальних тем, які досліджувала [5-11]. Багато хто з тогочасних студентів пам'ятає її заняття, де вона демонструвала можливості використання дидактичних ігор і наочних матеріалів при постановці шиплячих та свистячих звуків [13].

Вона наполягала, що педагоги повинні враховувати психоемоційні особливості дитини, адже інколи бар'єри у формуванні мовлення зумовлені тривожністю чи невпевненістю. Такі ідеї були прогресивними й ілюстрували цілісний підхід до логопедичної роботи [5-9].

У 70-х роках кафедра, на якій працювала Л. О. Смирнова, сформувала невеличкий логопедичний кабінет — спочатку на громадських засадах, без розгалуженого фінансування, проте поступово він поповнювався дидактичним матеріалом та іграшками, які дозволяли проводити більш детальне обстеження мовлення дітей. Завдяки ентузіазму таких викладачів, як Лілія Олександрівна, накопичувалися дидактичні ігри, іграшки, демонстраційний матеріал. За словами О. М. Гопіченко, саме Лілія Олександрівна чимало зусиль і часу вклала в цей кабінет, поліпшуючи його оснащення, докуповуючи навчальні матеріали і створюючи прикладні методики навіть за власний рахунок. Те саме підтверджено документальною інформацією про неодноразові клопотання кафедри щодо виділення коштів на логопедичне оснащення. Результатом стало створення зразкового середовища, де студенти могли вчитися, проводити заняття зі справжніми обстеженнями й пробними корекційними вправами [1, 13].

Л. О. Смирнова також дуже добре відчувала дітей та розуміла їхню специфіку. Тому навчала студентів, що лише вміння «відчутти» дитину відкриє коректну стратегію корекційної допомоги. «Якщо педагог ігнорує зацікавлення чи улюблені теми дитини, процес виправлення мовлення значно ускладнюється», — наголошувала вона студентам. Такі деталі вирізняють її підхід до роботи зі спогадів колег, котрі згадують, що вона була не тільки ефективним викладачем, а й людиною із сильним інтуїтивним чуттям, доброю, людиною, скромною [3, 13].

До 2000 року Лілія Олександрівна працювала на кафедрі. А потім пішла на заслужений відпочинок.

Аналіз родинних зв'язків засвідчує, що у Лілії Олександрівни є сестра та брат. Сестра, Людмила Смирнова, викладала в 1970-х роках у школі-інтернаті для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, тримаючись методичних принципів, близьких до тих, які впроваджувала сама Лілія Олександрівна. Брат, Владислав, працював в інституті при АН СРСР на інженерній посаді, втілюючи технічні ідеї в наукових проектах [1, с.23]. Проте ніде не зазначена інформація про особисте життя вченої. І за життя вона про нього не розповідала колегам. Це була надто особиста тема для неї. Проте дітей та чоловіка у Лілії Олександрівни не було. Майже все життя вона прожила одна. Проте у похилому віці в 2018 році Лілію Олександрівну забрала до себе сестра, а пізніше під опіку її взяв племінник Олександр.

6 серпня 2023 року Лілія Олександрівна пішла з життя. Прожила, як і її мама, 88 років. Похована у Києві на Байковому кладовищі.

Зважаючи на те, що окрім архівних матеріалів, інших відомостей про життя Лілії Олександрівни не було, нами було проведено інтерв'ювання колег, які її добре знали. Зокрема, ми поспілкувалися з

доцентом Оленою Марківною Гопіченко, яка нині на пенсії, але багато років працювала разом з Л. О. Смирною та до останніх днів її життя товаришувала з нею. Вона наголошує, що у 1962 році не існувало виокремленої програми, орієнтованої на роботу з дітьми, які мали тяжкі мовленнєві порушення. Стан дефектологічної освіти був таким, що студенти опановували загальні питання патології мовлення, але спеціального курсу для глибокого оволодіння логопедичними прийомами тоді ще не було передбачено. Проте в повоєнні часи зростала кількість дошкільних установ і шкіл, де відчувалася потреба в фахівцеві, здатному налагоджувати корекційну допомогу дітям із порушеннями звуковимови та іншими мовленнєвими порушеннями [13].

—*Олено Марківно, як саме відбувалося розширення курсу «Логопедія» на дефектологічному факультеті?*

— Розповідь про період середини шістдесятих, коли кількість дітей зі складними порушеннями мовлення збільшувалася. Батьки зверталися до фахівців, прагнули знайти педагогів, які могли б надати допомогу. На факультеті вирішили доповнити навчальні плани додатковими дисциплінами, присвяченими методиці виправлення звуковимови, формуванню лексико-граматичних структур та застосуванню психолінгвістичних підходів щодо подолання мовленнєвих порушень. Студенти отримали можливість наблизитися до практики, долучитися до занять у школах і дошкільних закладах, де створювалися логопедичні групи. Формувалася початкова система знань, іспити почали супроводжуватися обов'язковими практичними елементами [1, 13].

—*Чи були на той час фахівці, які вже вели певні дослідження в галузі логопедії?*

— Тут варто назвати прізвище Краєвського Рудольфа Генріховича, який заклав підвалини сучасної логопедичної науки. Його праця «Порушення мови та їх усунення» ще в 1960 році мала значний резонанс, адже пропонувала перші спроби систематизації труднощів, з якими зустрічався педагог-дефектолог [4]. Також потрібно згадати і про Савченко Марію Аврамівну, яка викладала на кафедрі дефектології та звертала увагу на методи постановки звуків, формування фонетико-фонематичних процесів. Тоді це було сміливим кроком, бо методичної підтримки дуже не вистачало, тож будь-яка нова розробка мала значення для студентів і викладачів [12].

—*Яким чином Л. О. Смирнова стала частиною логопедичного процесу?*

— Л. О. Смирнова до 1963 року встигла попрацювати вчителем-логопедом у Василькові. Цей досвід виявився безцінним, адже робота з дітьми в реальних умовах загальноосвітньої школи, де бракувало спеціальних засобів навчання, загартувала її професійні навички. Коли кафедра шукала викладачів, здатних викладати логопедичні дисципліни, Л. О. Смирнову запросили як фахівця, який знає мовленнєві проблеми на практиці. Перехід на постійну ставку займав певний період, але кафедра була зацікавлена в перспективних працівниках, оскільки мала плани розгорнути повноцінну програму з « Л о г о п е д і ї » [2 , 1 3] .

— *Які першоджерела тоді слугували орієнтирами для логопедів?*

Книга Р. Краєвського, яка побачила світ на початку шістдесятих. Кілька російськомовних розвідок потрапляли з Москви, однак українськомовних посібників було надзвичайно мало. Крім того, до кінця 1960 р. студенти користувалися нечисленними збірниками прикладів корекційних вправ російських авторів. Саме тому поява посібника М. А. Савченко та Л. О. Смирнової «Виправлення вад вимови в учнів молодшого шкільного віку» викликала потужний відгук серед практиків [12]. Авторки в посібнику врахували специфіку українських звуків, лексичного складу, типових помилок у формуванні звукосполучень. Фактично цей посібник став першим виданням, де мовні особливості українських учнів були виписані системно й фахово.

— *У чому полягав проривний характер цієї публікації?*

— Педагогам, які працювали в молодших класах, бракувало покрокової методики виправлення звуків, а «Виправлення вад вимови...» надавало послідовні алгоритми постановки кожного звука, пропонувало вправи для формування слухової уваги та аналізу власної вимови. Читачі особливо цінували конкретні підказки для розвитку артикуляційної бази, приклади коротких діалогів між учителем і дитиною, ігрові завдання. Усе це надало змогу учителям-логопедам будувати уроки якісніше.

—*Як би ви охарактеризували загальну атмосферу на кафедрі, коли Л. О. Смирнова долучилася до колективу?*

— Колектив складався з ентузіастів, які мали обмежені ресурси, але володіли бажанням

рухатися вперед. Всі прагнули створити вітчизняну методичну школу, засновану на місцевому досвіді та українських наукових висновках. Л. О. Смирнова принесла свіжу практику, долучилася до проєктів, де аналізувалися складні випадки мовленнєвого недорозвитку. Ця праця об'єднувала молодих фахівців і давала поштовх до подальшого написання методичних статей і посібників усім, хто працював на кафедрі.

—*А чого не вистачало в підготовці студентів і що змінювалося з появою подібних посібників?*

— Кількість лекцій не завжди охоплювала всі важливі теми. Практичне навчання відбувалося без матеріалів, які б пояснювали, як обстежити мовлення школяра й як крок за кроком планувати корекційні прийоми. Коли надрукували працю М. А. Савченко й Л. О. Смирнової, студенти почали орієнтуватися на неї при складанні індивідуальних програм, доборі лексичних вправ. Це додало впевненості як тим, хто вже працював, так і тим, хто тільки опановував ази логопедії. Поступово середовище наповнювалося кращими прикладами з реальної практики, з'являлися демонстрації занять.

—*Олено Марківно, який підсумок можна зробити з цих трансформацій на кафедрі?*

— Виникла цілісна структура, в якій логопедія набрала виразних обрисів, а викладачі почали готувати студентів до роботи з найскладнішими видами мовленнєвих порушень. Це допомогло створити вітчизняний підмурівок, де враховувалася українська фонетика і мовна культура. Паралельно формувався контингент викладачів, які переймали досвід старших колег і накопичували власні дослідження. Л. О. Смирнова уособлювала той тип фахівця, який невтомно вдосконалює власні методи й підтримує колег, бажаючи, аби логопедична наука в Україні мала повноцінну теоретичну й практичну основу.

В особовій справі збереглися згадки про те, що Лілія Олександрівна готувала низку методичних матеріалів, адже лише таким шляхом кафедра могла покрити дефіцит посібників [5-12]. Зі спогадів Олени Марківни Гопіченко ми дізнаємося, що люди, які займалися логопедією на початку 1960-х, були справжніми новаторами й водночас «першопрохідцями» цієї галузі [13]. У працях Л. О. Смирнової знайшли відображення результати практичних спостережень, оскільки вона, прийшовши з реальної школи, чітко уявляла потреби в корекційних вправах і завданнях для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Примітно, що посібник М. А. Савченко та Л. О. Смирнової, який став дуже популярним з 1969 року, на початку 70-х був чи не єдиною цілісною методичною книгою українською мовою для фахівців-практиків у галузі логопедії [2, 13].

Аспірантура (1969–1972) була важливим кроком у житті Л. О. Смирнової. Дисертація, яку вона підготувала, стосувалася питань порушення розуміння мовлення у дітей із порушенням пізнавальної діяльності та інтелектуальними порушеннями [5-10]. Офіційні накази КДПІ імені О.М.Горького засвідчують, що 5 жовтня 1972 року Л. О. Смирнову призначено на посаду старшого викладача. Ці дати в особовій справі фіксують початок її активного викладацького періоду на кафедрі, який тривав до 2000 року. У цей проміжок вона не лише викладала курс «Логопедія» для різних форм навчання, а й, за спогадами колег, залучала студентів до опрацювання практичних кейсів у школах, оскільки намагалася максимально зблизити теорію з реальними умовами. Провела безліч семінарів та курсів підвищення кваліфікації у різних містах України [1].

Лілія Олександрівна любила дітей і була авторитетною постаттю як для вихованців, так і для їхніх батьків. Заняття проводила з великою любов'ю до методичної точності, готувалася надзвичайно ретельно і завжди намагалася зацікавити студентів живими прикладами в логопедичному кабінеті й у спеціальних закладах, де була зі студентами часто. Її приклад слугував насагою, адже вона вимагала від майбутніх логопедів правильно й коректно писати конспекти занять, уміти планувати корекційну роботу з кожною дитиною індивідуально. В її баченні було важливим збагачувати педагогічний процес різним дидактичним матеріалом, іграшками, наочністю, — згадує О. М. Гопіченко [13].

В архівних згадках ми бачимо, що з 1970-х по 1990-ті роки на факультеті працював логопедичний кабінет на громадських засадах і Л. О. Смирнова доклала чимало зусиль для того, щоб там були ігри, предмети для обстеження мовлення, матеріали для розвитку немовленнєвих дітей. За словами колеги, Лілія Олександрівна мала вміння точно визначити стан дитини, підібрати потрібну іграшку, яка стимулювала б мовленнєву активність. Ця делікатність і чуття людських уподобань поєднувалися в ній з витонченим естетичним смаком, що приваблювало студентів і колег. Усі

дослухалися до її порад, бо вони завжди були корисними й містили конкретні ідеї [13].

Ще один цікавий фрагмент доповнює постать Лілії Олександрівни згадка *Синьової Євгенії Павлівни*, яка спілкувалася з Л. О. Смирновою на дачі. Там вона з іншого боку побачила цю людину — надзвичайно інтелігентну, водночас просту, яка з любов'ю доглядала свій город. (Їхні дачі були поруч). Є. П. Синьова зауважує, що власної сім'ї у Л. О. Смирнової не було, і все життя вона проживала поруч із сестрою Людмилою, дуже прихильно ставилася до дітей сестри, фактично вважаючи їх своїми близькими. Є. П. Синьова добре знає про повагу колег і студентів, якою Лілія Олександрівна користувалася в інституті. Очевидно, ця повага ґрунтувалася не тільки на фаховому рівні, а й на доброзичливості та природній скромності.

Конопляста Світлана Юріївна, згадуючи період власного навчання, описує Л. О. Смирнову як дуже доброзичливу, людяну викладачку, яка водночас була справедливою та вимогливою до знань, не терпіла поверховості, мала приємну зовнішність і вирізнялася спокійною впевненістю. Такі деталі підтверджують загальну картину про те, що Л. О. Смирнова не просто викладала, а й формувала довкола себе особливу атмосферу прихильності, серйозного ставлення до методики та бажання вчитися.

Згадує про Лілію Смирнову і *Тарасун Валентина Володимирівна*: «Працювала вона в аудиторії 13.7 гуманітарного корпусу, там знаходився логопедичний кабінет. Проводила заняття з дітьми, на які запрошувала студентів. У неї була тиха та спокійна манера роботи. Заняття вона готувала сама, також забезпечувала кабінет дидактичним матеріалом. Збирала в магазинах все, що стосувалось логопедії і зносила все це в аудиторію 13.7. Лілія Олександрівна читала всі теми «Логопедії», починаючи від постановки звуків і до афазії. Достатньо добре консультувалася та спілкувалася із М. А. Савченко, по дисертації їй чимало мудрих рекомендацій давала Є. Ф. Соботович. Найбільше Смирнову цікавила тема дислалії».

Також і В. В. Тарасун згадує людські якості вченої, а саме, що вона любила приймати гостей, гарно сервірувала стіл, любила відвідувати культурні заходи та не раз запрошувала колег до театру чи на концерти.

Проведене нами дослідження звісно не вичерпує вивчення постаті Л. О. Смирнової, проте дає загальні обриси життя та наукової діяльності вченої. Вивчення життєвого шляху та науково-педагогічної спадщини Лілії Олександрівни дало нам підстави виділити та охарактеризувати такі **періоди життєвого та науково-педагогічного шляху вченої**:

I період — дитинство та навчання в школі (1935 — 1953 рр.);

II період — період юності, першого досвіду роботи та здобуття вищої освіти (1954 — 1964 рр.);

III період — викладацька діяльність на дефектологічному факультеті КДПІ імені О. М. Горького (НПУ імені М. П. Драгоманова) (1964 — 2000 рр.);

IV період — період заслуженого відпочинку (2000-2023 рр.).

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Вивчення життєвого шляху та науково-педагогічної спадщини кандидата педагогічних наук, доцента кафедри логопедії НПУ імені М. П. Драгоманова Лілії Олександрівни Смирнової дозволило нам зробити наступні висновки:

1. Окреслено життєвий та науковий шлях педагога та визначено його етапи.

2. Охарактеризовано основні напрями науково-педагогічної діяльності: вивчення дітей з порушенням мовлення та інтелектуальними порушеннями; розроблення методик корекційно-розвивального навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку; практична робота з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями.

3. Визначено основні фактори, які вплинули на сферу наукових інтересів педагога; охарактеризовано зміст викладацької діяльності Л. О. Смирнової в НПУ імені М. П. Драгоманова .

4. Охарактеризовано внесок Л. О. Смирнової у розвиток логопедії другої половини ХХ століття.

Перспективним напрямком подальшого магістерського дослідження вважаємо детальний аналіз наукових праць вченої та ширше висвітлення її наукового доробку.

Список використаних джерел:

1. **Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова** (АНПУ Ф.Р-346.) Оп. 5. Спр. 1082. 72 Арк.
2. **Бондар В. І., Синьов В. М. Дефектологічний словник: навчальний посібник.** Київ: МП Леся, 2011. 528 с.
3. **Державний архів міста Києва** Ф.Р-347. Оп. 5. Книга 207. 44 арк.

4. Краєвський Р. Г. Порушення мови та їх усунення : посібник для педагогів / Р. Г. Краєвський. К. : Радянська школа, 1960. 144 с. 5. Смирнова Л. О. Інноваційні підходи до логопедичної діагностики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 1989. №9. С.102–109. 6. Смирнова Л. О. Інтеграція логопедичних ігор у навчально-виховний процес. *Початкова школа*. 1985. №7. С.15–21. 7. Смирнова Л. О. Методика розвитку мовлення у дітей із заїканням. *Дефектологія*. 1981. №4. С.33–40. 8. Смирнова Л. О. Мовленнєві вправи для початкових класів: метод. рекомендації. Львів : Світ, 1987. 95с. 9. Смирнова Л. О. Навчальні матеріали для роботи з дітьми із затримкою мовленнєвого розвитку. *Дошкільна освіта*. 1983. №5. С.78–85. 10. Смирнова Л. О. Особливості розуміння граматичних форм у молодших класах допоміжної школи. *Питання дефектології*. 1972. №3. С.45–52. 11. Смирнова Л. О. Порушення розуміння мовлення у молодших учнів із затримкою мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. 1972. №1. С.56–63. 12. Смирнова Л. О. Савченко М. А. Виправлення вад вимови в учнів молодшого шкільного віку / М. А. Савченко, Л. О. Смирнова. Київ : Радянська школа, 1969. 160с. 13. Ткаченко Д. В. Інтерв'ю з О. М. Гопіченко. (20.11.2024) / записала Д. В. Ткаченко. Рукопис / Архів автора. Київ, телефонна розмова, 2024.

References:

1. Arkhiv Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova (ANPU F.R-346.) Op. 5. Spr. 1082. 72 Ark. 2. Bondar V. I., Synov V. M. Defektolohichni slovnyk: navchalnyi posibnyk. Kyiv: MP Lesia, 2011. 528 s. 3. Derzhavnyi arkhiv mista Kyieva F.R-347. Op. 5. Knyha 207. 44 ark. 4. Kraievskiy R. H. Porushennia movy ta yikh usunennia : posibnyk dlia pedahohiv / R. H. Kraievskiy. K. : Radianska shkola, 1960. 144 s. 5. Smyrnova L. O. Innovatsiini pidkhody do lohopedychnoi diahnostryky. Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky. 1989. №9. S.102–109. 6. Smyrnova L. O. Intehratsiia lohopedychnykh ihor u navchalno-vykhovnyi protses. Pochatkova shkola. 1985. №7. S.15–21. 7. Smyrnova L. O. Metodyka rozvytku movlennia u ditei iz zaikanniam. Defektolohiia. 1981. №4. S.33–40. 8. Smyrnova L. O. Movlennievi vpravy dlia pochatkovykh klasiv: metod. rekomendatsii. Lviv : Svit, 1987. 95s. 9. Smyrnova L. O. Navchalni materialy dlia roboty z ditmy iz zatrymkoiu movlennievoho rozvytku. Doshkilna osvita. 1983. №5. S.78–85. 10. Smyrnova L. O. Osoblyvosti rozuminnia hramatychnykh form u molodshykh klasakh dopomizhnoi shkoly. Pytannia defektolohii. 1972. №3. S.45–52. 11. Smyrnova L. O. Porushennia rozuminnia movlennia u molodshykh uchniv iz zatrymkoiu movlennievoho rozvytku. Defektolohiia. 1972. №1. S.56–63. 12. Smyrnova L. O. Savchenko M. A. Vypravlennia vad vymovy v uchniv molodshoho shkilnoho viku / M. A. Savchenko, L. O. Smyrnova. Kyiv : Radianska shkola, 1969. 160s. 13. Tkachenko D. V. Interviu z O. M. Hopichenko. (20.11.2024) / zapysala D.V. Tkachenko. Rukopys / Arkhiv avtora. Kyiv, telefonna rozmova, 2024.

KOZYNETS O., TKACHENKO D. HISTORY OF UKRAINIAN SPEECH THERAPY IN PERSONALITIES: LILIA OLEKSANDRIVNA SMYRNOVA.

The article presents a systematic analysis of the life and scholarly-pedagogical path of Liliia Oleksandrivna Smyrnova — one of the leading figures in Ukrainian speech therapy of the second half of the 20th century. Based on archival sources, colleagues' recollections, and scientific publications, the study reconstructs for the first time the biographical and professional trajectory of the scholar, identifying the main stages of her activity — from practical work in a school for children with speech disorders to many years of teaching at the Kyiv M. Gorky State Pedagogical Institute. The contribution of Liliia Smyrnova to the development of speech therapy methods is revealed, particularly in the fields of speech disorder diagnostics, improvement of teaching forms and tools for children with intellectual disabilities, and the creation of practical materials for speech therapists. Special attention is given to her co-authored manual with Maria Savchenko, *Correction of Speech Defects in Primary School Pupils* (1969), which became the first systematized Ukrainian-language methodological publication in the field of speech therapy and had a significant influence on the formation of the national school of speech therapy education. The article highlights Smyrnova's pedagogical and personal traits — her high professionalism, humanity, intuition, and creative approach to working with children. The authors substantiate the scientific and historical-pedagogical significance of studying Liliia Smyrnova's legacy for modern special education and outline directions for further research focused on analyzing her scientific works and methodological ideas that remain relevant for speech therapist training today.

Keywords: history of speech therapy; Ukrainian special education; defectology; speech disorders; corrective pedagogy; methods of speech therapy; historical-pedagogical analysis; scientific legacy; inclusive education; M. Gorky State Pedagogical Institute.